

ВИКОРИСТАННЯ ІДЕЙ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО У МОРАЛЬНОМУ ВИХОВАННІ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті висвітлено окремі положення Василя Олександровича Сухомлинського про моральне виховання дітей молодшого шкільного віку. Представлено деякі аспекти розробленої автором методики морального виховання молодших школярів на основі врахування ідей Великого Педагога.

Ключові слова: моральне виховання, молодший школяр, моральна вихованість, моральні цінності, методи, форми морального виховання

В статье освещены отдельные положения Василия Александровича Сухомлинского о нравственном воспитании детей младшего школьного возраста. Представлены некоторые аспекты разработанной автором методики нравственного воспитания младших школьников на основе учета идей Великого Педагога.

Ключевые слова: нравственное воспитание, младший школьник, нравственная воспитанность, моральные ценности, методы, формы нравственного воспитания

In the article the separate provisions of Vasyl Sukhomlinsky about moral education of children of junior school age are highlighted. Some aspects developed by the author of the methodology of moral education of junior schoolchildren are presented based on the ideas of the Great Teacher.

Key words: moral education, junior schoolboy, moral upbringing, moral values, methods, forms of moral education

Постановка проблеми. Потребу вдосконалення виховного процесу в закладах освіти зумовлено вимогою сучасного суспільства до підготовки високomorального покоління, здатного до активної життєдіяльності, та, водночас, актуалізовано у відповідних нормативно-правових документах, зокрема в Законі України «Про освіту» [1], Концепції «Нова українська школа» [2] та ін.

Пошук нових ефективних шляхів морального виховання молодших школярів завжди було пріоритетним завданням батьків, педагогів, вихователів, про що свідчать численні доробки та наукові праці

в галузі педагогіки та психології. Неодноразово звертався до цієї проблеми і В. О. Сухомлинський у своїх творах «Павлиська середня школа» [4], «Листи до сина» [6], «Серце віддаю дітям» [7] та ін. Його практичні рекомендації, поради, методичні розробки є досить цінними та актуальними і сьогодні.

Аналіз наукових досліджень і публікацій.

Означена проблема стала предметом дослідження багатьох учених. Зокрема, сучасні дослідники (Л. Антонець, Л. Бондар, І. Бех, Н. Дічек О. Киричук, І. Козак, Т. Маркова, М. Сметанський та ін.) проаналізували окремі аспекти проблеми морального виховання дітей у спадщині Василя Олександровича Сухомлинського, визначили основні умови, необхідні для формування моральної вихованості школярів.

Гендерний аспект педагогічної системи Василя Олександровича став предметом дослідження сучасного провідного українського вченого О. Петренко.

Соціально-психологічні чинники морально-духовного розвитку особистості дитини, принципи, напрямки його формування, технологічні засоби його вивчення визначені у працях І. Бежа, А. Богуша, І. Зязюна, К. Журби, О. Сухомлинської, К. Чорної та ін.

Питання формування моральних цінностей у творчій спадщині В. Сухомлинського розробляли Л. Бондар, В. Ликова, А. Семеза, М. Сметанський.

Мета статті – розкрити окремі аспекти методики морального виховання молодших школярів на основі ідей В. Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу. Метою початкової школи є «навчити дітей учитися», сформувати почуття любові до Батьківщини, свого народу, ненависті до її ворогів, допомогти дітям усвідомити свої творчі сили і здібності, адже «у цьому усвідомленні – сама сутність формування особистості» [7, с. 216].

В. О. Сухомлинський вважав, що дітей необхідно якомога раніше ознайомлювати із моральними цінностями нашого суспільства, сформувати позитивне до них ставлення, викликати особливий інтерес до понять добра і зла, організовувати виховний процес таким чином, щоб участь, щирість, співпереживання,

співчуття, людяність виявлялися в діяльності. Коли школяр вступає у вік отрочества, школа, вихователь, суспільство, зберігаючи і розвиваючи те, що закладено в дитинстві, формують громадянина, для якого «моральні, політичні ідеї ... перетворюються в норми і правила поведінки. Цей процес можливий тільки при багатогранній духовній зрілості, без якої немає устремління до ідеалу, немає живої людської особистості» [7, с. 384].

Людину педагог розглядав із позиції високої моралі, гуманізму: інтерес до життя близьких людей породжує початки гуманізму, допомагає зрозуміти такі загальнолюдські цінності, як людяність, справедливість, почуття обов'язку і відповідальності, чуйність, совість, власну гідність, любов до людей. У центрі його уваги було виховання гуманності, сутність якої він вбачав у цілеспрямованій, систематичній організації моральної поведінки дітей із засвоєнням ними моральних знань, формуванням гуманістичних уявлень та почуттів. У контексті зазначеного вище В. Сухомлинський сформулював поради, моральні заборони («Десять не можна», «Дев'ять негідних речей, що принижують людину», «Закони Дружби» і «Правила виховання мужності»), як навчати дітей моралі та виховати з них справжніх людей.

Василь Олександрович наголошував на важливості морально-етичного виховання через вплив на сферу почуттів. «У моральному вихованні велику роль відіграє формування найтонших моральних почуттів – людського обов'язку, чутливості, чуйності... Азбука виховання людяності в тому, щоб дитина, віддаючи тепло своєї душі іншим людям, знаходила у цьому особисту радість» [5, с. 188].

Великий педагог був переконаний, що дитина може залишитись байдужою, якщо вона тільки «споживає» радість і добро, а не здобуває їх працею, напруженням всіх духовних сил. «Величезною моральною силою, що обгороджує дітей, є творіння добра для людей» [3, с. 227]. Саме тому він наполягав на формування у школярів емпатійності, здатності співпереживати іншим людям. Василь Сухомлинський наголошував, що у вихованні людяності особливу роль відіграють особисті взаємини, духовне спілкування. Слова Василя Олександровича: «Людство легше любити, ніж допомогти сусідові» мають глибокий філософський і практичний зміст і наразі залишаються актуальним для сучасного суспільства [3, с. 227].

У своїй трилогії Педагог охарактеризував найрізноманітніші види педагогічно значимої діяльності: пізнавальну, навчальну, трудову, творчу, моральну, емоційну, а також показав їх значення для формування колективу й особистості. Василь Сухомлинський визначив виховну діяльність вихователя як педагогічно організований процес, спрямований на формування в дитини системи відносин до світу, до суспільства й до себе. Для успішної реалізації всіх умов виховання – активного пізнання, емоційного переживання, спілкування і діяльності – Василь Олександрович спеціально організовував так звані «емоційні ситуації», які визначив як педагогічні.

Важливе значення у моральному вихованні особистості В. Сухомлинський надавав емоційним переживанням. Він був переконаний у тому, що «емоційно-естетична оцінка ідей, принципів як найважливіший елемент ідейного виховання залежить від того, як глибоко здатна людина переживати у зв'язку з пізнанням навколишнього світу такі почуття, як радість, замилювання, подив, сум, тривогу, сором, гнів, збурювання, зняковість, совісті тощо» [7, с. 420].

У своєму творі «Народження громадянина» Василь Олександрович охарактеризував емоційні ситуації і розкрив методiku виховної роботи в чотирьох із запропонованих їм типів педагогічних ситуацій. Ціль усієї педагогічної діяльності Педагог бачить у вихованні всебічно розвинутої гармонійної особистості, здатної до активного життя в суспільстві. У трилогії мета виховання конкретизується з урахуванням специфічних особливостей кожної вікової групи [5].

Реалізуючи ідеї Василя Олександровича, нами була розроблена методика морального виховання молодших школярів, що передбачає використання відповідної системи методів і форм. Педагогам було запропоновано проводити морально-етичні бесіди, дискусії, морально-етичні інформаційні хвилинки, тренінгові вправи морального змісту, рольові ігри з формуванням висновків морального змісту.

Із метою морального виховання молодших школярів варто використовувати систему організаційних форм, до яких, зокрема, належать: виховні тренінгові заняття (мандрівки, змагання, години спілкування, години відвертої розмови); морально-етичні бесіди, морально-етичні інформаційні хвилинки, диспути, конкурси, екскурсії, виставки, презентації, благодійні акції та рейди, «зустрічі в колі сім'ї», рольові ігри, творчо-пошукові моральні діалоги, уроки взаємовиховання.

Запропоновану систему форм та методів морального виховання спрямовано на вирішення таких завдань:

1. Збагачення моральних знань, формування моральних якостей, моральних поглядів, моральних почуттів.

2. Формування моральних переконань, морального світогляду, моральних цінностей.

3. Виховання готовності до здійснення моральних учинків, формування моральних звичок, моральної спрямованості поведінки.

У роботах «Серце віддаю дітям», «Народження громадянина» і «Лист до сина» педагог акцентує увагу на процесі спілкування як педагогічній категорії. Василь Олександрович здійснив аналіз усіх типів спілкування, які використовуються в процесі педагогічної взаємодії, зокрема розкрив окремі аспекти процесу спілкування дитини з природою, навколишнім світом, творами мистецтва, охарактеризував принципи спілкування дітей із педагогом, у колективі, а також із батьками, бабусями і дідусями. «Тонкість почуттів, – писав Василь Олександрович, – виховується тільки в колективі, тільки завдяки постійному духовному спілкуванню з людьми...» [4, с. 512].

При цьому ідею педагогічного спілкування він розглядав у єдності з діяльністю та практикою.

Послугуючись поглядами В. Сухомлинського, ми надавали важливого значення діалогічності процесів педагогічної взаємодії вихователя та вихованців. Діалогові відносини, на відміну від традиційних, які нав'язують молодшому школяреві готову відповідь, передбачають уважне ставлення до їх ініціативи та думки, а отже, створюються умови, в яких учень початкових класів розкривається, виявляє свої сильні та слабкі сторони, а як наслідок – створюються можливості для своєчасної корекції й виправлення негативних проявів дитячої поведінки. Крім того, побудова взаємин на основі діалогового спілкування є безперечно педагогічною умовою на етапі морального формування особистості молодшого школяра, оскільки створюються умови для обговорення моральних проблем, вироблення в дітей умінь діяти в різних життєвих ситуаціях.

Доцільним є залучення учнів початкових класів до участі в диспутах, творчо-пошукових моральних діалогах, під час яких вони відстоюють свій вибір поведінки у певній ситуації, віднаходять правильні відповіді для вирішення моральних проблем. У змісті таких заходів враховується ідея Василя Олександровича про те, що, формування моральної поведінки молодших школярів потребує створення особливих умов для перенесення здобутих моральних знань у реально поведінку.

Застосування означеної організаційної форми виховної роботи вимагає здійснення попередньої підготовки. Перед проведенням диспуту чи творчо-пошукових моральних діалогів слід конкретизувати тему, мету, основні запитання. Зважаючи на те, що запропоновані форми морального виховання зазвичай використовуються під час ознайомлення з певною моральною темою, то й підготовка молодших школярів до їх проведення може здійснюватися на тренінгових виховних заняттях. Наприклад, для формування моральних понять «друг», «дружити», «щедрість» під час проведення дискусії «Хочу мати багато друзів» серед завдань, які запропонували командам «Дзвіночки» і «Сонечко», було розв'язання моральної ситуації, доведення власної думки в ході змагання, а також прочитання та обговорення оповідання Василя Сухомлинського «Мишків велосипед».

Важливою умовою ефективності морального виховання молодших школярів є також формування їх стійкої мотивації до здійснення моральних учинків, що враховує ідею Василя Олександровича про формування в дітей бажання вчитися, здобувати щось нове [7].

З цієї метою слід використовувати рольові ігри, які сприятимуть становленню ціннісних орієнтирів і формуванню навичок моральної поведінки. Для ефективного використання цієї форми виховної роботи заздалегідь слід визначити мету, завдання, зміст гри, розподілити між учасниками ролі, ознайомити з правилами.

Переконані, що дітям надовго запам'ятається участь у рольових іграх «На острові зла», «У країні Неправди», «Я завжди терплячий», «Доброзичливість означає всім бажати добра...», «Я порушив обіцянку», «Допомогти пташці – це добра справа», «Я слухняний школяр, але...», «Зірву квітку і буду вдома її берегти», «Я серед дорослих», «Мене зрадив друг» та ін.

Із метою формування моральної поведінки необхідно також організовувати звіти, під час яких учні початкових класів інформують про результати виконання довгострокового «домашнього завдання», пропагують важливість набуття моральних якостей, рекламують «хорошу поведінку», «добрі справи», «ввічливі слова», «любов до довкілля» тощо. Проведення подібних заходів сприятиме реалізації ідей В. Сухомлинського про активність учнів у здобутті нових знань і формування вмінь та навичок поведінки.

Висновки. Таким чином, зазначимо, що моральному вихованню у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського відводиться чільне місце. Висновки, рекомендації, ідеї Великого Педагога залишаються актуальними і сьогодні, адже є надійним підґрунтям для створення сучасних виховних технологій.

Перспективи подальших досліджень полягають в екстраполяції досвіду Василя Олександровича у процесі створення ефективної системи виховної роботи в закладах освіти різного рівня.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про освіту» від 05.10.2017 №2145-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://osvita.ua/legislation/law/2231/>.
2. Концепція «Нова українська школа» від 14 грудня 2016 р. № 988-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>.
3. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. Т. 1. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. Духовний світ школяра. Методика виховання колективу / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1976. – 654 с.
4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. Т. 4. Пависька середня школа. Розмова з молодим директором / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1977. – 640 с.
5. Сухомлинський В. О. Народження громадянина (про виховання підлітків) / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1970. – 288 с.
6. Сухомлинский В. А. Письма к сыну : книга для учащихся / В. А. Сухомлинский. – Изд. 2-е. – М. : Просвещение, 1987. – 120 с.
7. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям / В. А. Сухомлинский. – К. : Рад. школа, 1974. – 288 с.

Дата надходження до редакції: 28.08.2018 р.